

АДАМ ЗАГАЈЕВСКИ

ТУРСКА КАФА

Не треба бити библиофил, да би доживљавао емоције видевши књиге чији си власник, а које ниси видео више година. Неке си већ заборавио, за неким си својевремено чезнуо. Међу старим књигама, које сам недавно извадио из старих картонских кутија приликом пресељења (с великим закашњењем, после више година, признајем) између осталих, нашао сам антологију *Сію йољских йесам*, објављену 1967. године, коју је уредио Јулијан Рогожињски. Довољан је један поглед да бисмо видели како се време веома променило. У избору Рогожињског, на пример, недостаје Чеслав Милош (60-их година Милош у Народној Републици Пољској уопште није постојао). Највише песама има Мјечислав Јаструн, Збигњев Херберт има само једну песму, слично Лешек Колаковски: дугу дидактичку поему, духовито предавање у стиху о филозофији Артура Шопенхауера, мизантропа и обожаваоца музике. Исто тако, Вислава Шимборска, која је представљена само једном песмом, „У реци Хераклита”.

То су, и поред свега, била добра времена за пољску књижевност. Премда је стваралаштво емиграната с великим напором допирало у земљу – ипак је постојало! И то какво! Народна Република Пољска је била необична земља: културу је, такорећи, у целини финансирала (скромно) држава, мада је већина уметника, филмација, позоришних људи, писаца, песника, чак композитора од стране исте државе немилосрдно, благо камуфлирано критикована. Стога је у дугој историји односа између мецене уметности и уметника тешко наћи други пример ситуације, у којој је основна мисија уметника исмевање мецене. Март 1968. много шта је покварио, између осталог отерао је у емиграцију Лешека Колаковског и друге интелектуалце.

У сваком случају, када се 1974. појавио *Нејприказани свеїї*, по свој прилици, могао се критички импулс те књиге (а знам да је тако стварно било) интерпретирати, такорећи, као варварски гест, као израз неразумевања ситуације пољске књижевности, која је покушавала да извуче максимум користи од ограничења која су јој била наметнута – мада, ни случајно онолико драстичних као у другим земљама совјетског блока. Зар тада млади писци нису имали такт? Можда је кроз њих проговорио весник тек долазећих времена, који више нису могли да трпе цензуру, чак онакву каква је тактички затварала очи на десетине алузија и толерисала разне формалне експерименте.

Међутим, вратио бих се ипак антологији Јулијана Рогожињског: данас, после много година, када би коректура била могућа, сигурно бисмо шире отворили капије антологије пред Виславом Шимборском. А, такође, и Збигњев Херберт добио би неколико додатних страница – а да и не помињем Чеслава Милоша.

Исте, 1967. године, објављена је моја прва песма. Помињем то због тога што је Вислава Шимборска била личност, која је песму одобрила за штампу.

Шездесетих година, након многих колебања, однео сам своје песме у редакцију краковског *Књижевної живоїїа* (какво је то било узбуђење!), у часопис који се као и *Ойцїїи недељник*¹ налазио у Висланској улици. Уредница поезије била је тада Вислава Шимборска. Њен писаћи сто налазио се са леве стране од улазних врата у овећој соби. У њој је, такође, био уредник, право, и малчице удесно, од улаза, Влођимјеж Маћонг, тада одговоран за књижевну критику. У истој соби радио је и Олгјерд Терлецки. Повремено на часак појављивао се шеф Владислав Махејек, веома двозначна личност, партијски активиста с великим и графоманским књижевним амбицијама. Писаћи сто Влођимјежа Маћонга поздрављао је писце који су га посећивали дидактичком максимумом, која је била брижно, великим словима одштампана на квалитетном папиру, постављеном испод стаклене плоче: „Не постоји ремек-дело, које до пола скраћено, не би могло да постигне савршенство” (тако сам то упамтио – мада не знам ко је био аутор тог упозорења, вероватно неки од француских моралиста). Та формула несумњиво савршено изражава менталност готово свих уредника књижевних и некњижевних часописа.

Након друге посете, Вислава Шимборска прихватила је за штампу једну моју песму. Током прве саветовала ми је да доста читам, „не само поезију” већ и филозофију, есеје, романе. Савет ми

¹ *Ойцїїи недељник* – краковске католичке новине, чији су сарадници у време комунизма били врхунски пољски интелектуалци и писци. (Прим. прев.)

није био потребан, јер сам и тако доста читао, не само песме. Међутим, карактеристично је: што је желела своје младе клијенте да депоетизује, да не буду егзалтирани, да се оријентишу у реалном свету и у историји или науци. Касније, када смо се већ добро познавали, када сам Виславу подсетио на ту за мене важну, незаборавну причу, а за њу једну од бројних епизода, рекла је: „Адаме, ја се тога не сећам.”

Седамдесетих година повремено сам бивао на вечерама Виславе Шимборске. Почетак нашег обновљеног познанства било је писмо које сам добио од песникиње – писмо, у коме је хвалила мој есеј „О лењим песницима”, објављен у месечнику *Поезија*. Сама чињеница да јој се есеј (или фељтон) с таквим насловом допао, сведочи о томе да је поезију и песнике истовремено третирао веома озбиљно, мада понекад и с примесом ироније. Мислим да никада себи није опростила своје соцреалистичке песме. Није подносила помињање својих соцреалистичких година, патила је због тога, знала је да се међу пријатељима о томе неће говорити, била је у то сигурна, али ми се чини да је сама, чак можда свакодневно, увек мислила на њих. Трагове тог памћења можемо наћи, такорећи, у свакој њеној песми. Њена поезија је саздана на трауматичном проживљавању стаљинизма и поразу њене ране поезије у сукобу с лажима. На болан начин искусила је, на властитом примеру и на примеру многих вршњака, како песник може бити податљив на конформизам епохе и како је језик деликатно оруђе, и то не само „језик структуралиста”, који допушта најразличитије операције и преображаје, али и нешто много важније, грчки логос, гаранцију људскости, речи истине. Видела је како лако долази до корупције језика, ако песника, писца не прати највећа етичка или филозофска пажња. И свакако је било то за њу, после много година стваралачког рада, темељите и апсолутне инвенције, нешто загонетно: да је у младости могла да изневери истинитост поезије.

Све то је учинило, да се априори не клања „песницима”. Одвише добро је познавала њихове слабости, када је путовала са њима у делегацијама Савеза пољских писаца у разне земље, блиске и далеке, „социјалистичке” и демократске. Познавала је много песника, великих и просечних, познавала их је из књижевничке мензе² и из домова стваралачког рада, с књижевних вечери и приватних сусрета у Крупњичој и негде другде. Њен лепи стих о Бачињском³,

² Књижевничка менза се налазила у приземљу Дома писаца у Крупњичој 22. (Прим. прев.)

³ Кшиштоф Камил Бачињски (псеудоним Јан Бугај, 1921–1944), један од најзначајнијих песника рођених 20-их година XX века, погинуо у Варшавском устанку 1944. (Прим. прев.)

који да је преживео рат, био би „писац” који би, као и многи други, боравио у закопанској „Асторији”, сведочи о томе, како је савршено овладала феноменологијом песника као бића – каткад – и посрнулих.

Дом писаца у Крупњичој 22 у Кракову, стотине скупова писаца, партијска организација, десетине сасвим просечних људи, турска кафа, јефтине цигарете с траговима шминке, примитивна *Трибина народа* у киосцима фирме „Покрет”, која је прљала прсте, путовања на позив братских савеза писаца, у марту увеле лале за Дан жена, у мају вештачки празнични сајмови књига... Често размишљам о томе, којим чудом је песнички пут Виславе Шимборске, чију биографију је искулирана, комунизована Пољска у начелу предодредила за улогу књижевнице савршено типичне за свакидашњост културних народа источног блока, која је, упркос свему, чула апел неког великог гласа, позив „непознатог трибунала”, о коме је писао Јан Јузеф Шчепањски.⁴

Јер, веровала је, морала је да верује у поезију као вечни извор истине, праведности, маште, као у увек негде присутну могућност препорода, повратка уметничког суверенитета, изузимањем чисто социолошке димензије, компромиса, као шансе заборављања на песнике из мензе и „Асторије”, на песнике који пишу поданичка писма и сервилне молбе за стипендије. Без те вере не би могла да напише толико изврских песама.

Уосталом, не треба веровати у песнике, довољно је сачувати веру у поезију.

Веома је ценила стваралаштво Тадеуша Ружевица, мада знам (јер је говорила о томе) да ју је нервирала помпа песникове личности у неким делима аутора *Немира*: песник устаје, песник седе, песник прилази прозору, песник прима госте. Сама – тако је размишљам – када је писала своје песме, с немалим напором, дуго над њима радећи, препуштајући их бројним ревизијама, уопште се није осећала „песникињом”, већ бескућником, неким ко мисли, ко се упиње с белим листом папира, с властитом слабошћу, с пољским језиком.

Наше познанство почело је у време док је становала у Нововјејској (угао тадашње улице 18. јануар, сада Краљевске), у такозваној фиочици или у гарсоњери, на највишем спрату зграде. Касније, након извесног времена преселила се, неочекивано, у Хоћимску, двеста метара даље (а још нешто касније у Пјастовску). Често,

⁴ Јан Јузеф Шчепањски (1919–2003), оријенталиста, алпиниста, писац, есејиста, репортер, филмски сценариста, преводилац, потписник *Писма 59*. (Прим. прев.)

такорећи увек, појављивао се и Корнел Филипович, мудар човек, сјајан писац. Били су пар, мада је он задржао посебан стан, близу Хоћимске. Разговори су ретко бивали „књижевни”. Крајем седамдесетих, у време конспирације често се разговарало о политици. Уосталом, био сам сведок када су Вислава Шимборска и Корнел Филипович потписали протестно писмо против промена пољског устава, *Писмо 59*, како се у то време звало. Из Варшаве донела га је Халина Миколајска⁵ – да није било Виславе и Корнела било би *Писмо 57*. Међутим, они се уопште нису колебали.

Најмање се говорило о књижевности, мада, али знатно касније, Вислава је изненада изјавила: „Знате, нисам сигурна као ви, али доста ми је Достојевског.” Или: „Критичари поезије уопште не читају популарнонаучне, природњачке књиге, те се питам како се могу разумевати у поезију.”

Када је била домаћица вечере, није бринула само о томе како да нахрани госте већ и о квалитету конверзације. Повремено, имао сам утисак да се припремала за разговор, јер је предлагала тему, која јој се чинила занимљива – да се не би склизнуло у обично ћаскање. И то је сведочио о њеном поштовању према језику.

Мислим да је један од њених највећих непријатеља: тоталитарна идеологија, политичка убиства – била досада. Досада и баналност. Није имала у себи ничег од представница бодемије, није фарбала косу у зелено, није подносила баналност. Није писала баналне песме, већ се и у умећу живљења бринула да буде занимљива, интелигентна, да људи, ако се срећу увече, разговарају о суштинским стварима.

Каткад ми се чинило, да је само часак раније изашла из неког од осамнаестовековних салона Париза (о којима је занимљиво писала Бенедета Кравери у познатој расправи „Златни век конверзације”). Као што је познато, у тим салонима главну реч су водиле даме. Париски салони су били необично цивилизоване институције. У њима је култивисано умеће конверзације, које је било један од највиших нивоа лествице на путу од варварства ка култури. И Вислава је необично ценила интелигентну конверзацију. Ценила је просвећеност и разум; у нашој епохи презасићеној остацима романтичарске грознице репрезентовала је друге вредности, другачију температуру. Била је елегантна особа, не толико у области гардеробе, јер је о тим стварима мање бринула, већ о гестовима, покретима, начину говорења и наравно о поезији. Ценила је форму, мислим да није подносила хаос ни у животу, ни у књижевности.

⁵ Халина Миколајска (1925–1989), чувена глумица и активисткиња у време Солидарности. (Прим. прев.)

Била је противна импровизацији, журби (Пјотр Скшинецки⁶ је говорио „журба понижава” – то је квинтесенција Кракова). Сусрете с пријатељима волела је да планира знатно раније. Волела је да влада над календаром – знала је да ће календар на крају имати превагу над нама.

Међутим, као што знамо, десница јој замера, каткад веома брутално, кратак период верности соцреализму. У тој врсти ствари можда је важније то како се излази из такве кризе, а не то да падаш као његова жртва. Свако од нас, поготову у раној младости, може направити грешку. Вислава Шимборска је из своје грешке изашла сјајно. Била је, и као личност и као књижевница, жељна истине, интелектуалне честитости, јер то што је у младости оманула, за њу није била само поукица, речено у деминутиву, већ и значајна поука. Своје зрело стваралаштво саздала је на промишљању оних година, оних песама, које никада није хтела поново да објави. То је за нас знатно занимљивије и поучније од стереотипних осуда типа: „Вислава Шимборска је почетком педесетих година писала пропагандну поезију.”

Била је аутентична као нико други – као да је непрестано памтила Хамлетове речи: „This above all: to the thine own self be true.” То што је она сама неколико година нарушавала те божије заповести, мора да ју је болело, притискало – а истовремено било је морални покретач њеног уметничког рада.

У песмама, у животу, у стваралаштву и у личности била је апсолутно оно што је Вислава Шимборска, такорећи, без примесе туђег мешања. Њена поезија одликује се оригиналношћу у оквиру светске поезије: то је интелектуална, усредсређена поезија, истовремено духовита, иронична и, што је чудно, веома непосредна. Свака песма представља посебну целину, свака је минијатурни атлас света, марљиво, прецизно обрађен. Не постоји такав други песник, не постоји такав други атлас.

Међу Виславиним пријатељима (ненаклоњени су говорили да је окружује „двор” – међутим, нема двора без монарха, а то око ње је била република) спадао сам у његово „озбиљно” крило, мада, нажалост, нисам писао лимерике, нисам се преоблацио у необичну одећу, нисам умео да је насмејем до суза. Комичарско крило, уверено у своју јаку позицију, каткад ме је гледало мало критично, с тим што сматрам да је њој, Вислави Шимборској, било потребно и једно и друго. Написала је многе трагичне песме, а истовремено волела је да се забавља, била је отворена и према једном и према

⁶ Пјотр Скшинецки (1930–1997), режисер, кореограф, творац чувеног краковског кабареа „Подрум код овнова”. (Прим. прев.)

другом, искусила је тешка времена, крхкост људске природе, изгубила је најближег човека; није осуђивала друге, више је волела да их схвата. Најтеже и најтужније ствари одлагала је на неко време, када је била сама код куће, наоружана само налив-пером и писаћом машином (никада није прихватила компјутер). Међутим, кад је била с пријатељима, волела је да се смеје, као и други велики песници (Милош, Бродски, Хини, Херберт, Волкот). Сатиричари и хумористи у време кад не раде, препуштају се меланхолији, док трагичари често пуцају од смеха – можда због тога што их трагизам осваја с апсурдом, а апсурд их истовремено ужасава и забавља.

Била је добар човек и необично пажљив и нежан пријатељ. Била је скромна и чудесна. Не морам да говорим: „Никада нећу заборавити Виславу Шимборску”, јер је била неко ко се не заборавља, не заборавља у песмама и разговору. Чак на фотографијама. Нико није гледао у објектив као она, малчице враголасто, интелигентно, суверено. Окарактерисавши човека: „Ваше прстасте шаке, а на ногама копита” – како је написала у песми „Томас Ман”.

Превела с пољског
Бисерка Рајчић